

Олександр ТАРАНЕНКО

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України
вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001, Україна
Електронна пошта: oataran99@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0000>

ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОГО ВОКАТИВА: ХИТАННЯ МІЖ МОВНИМИ ПРЕСКРИПЦІЯМИ І МОВНОЮ ПРАКТИКОЮ

На загальному тлі поступового більшого чи меншого звуження функціонування в загальнослов'янському мовному просторі форм кличного відмінка іменників (аж до їх фактичного зникнення) в українській мові ця категорія хоча й лишається однією з відмітних її ознак, але також дедалі більше виявляє тенденції до обмеження (з поєднанням при цьому як внутрішніх, так і особливо зовнішніх факторів — впливів з боку російської мови). Тому в умовах уже незалежної України, коли суспільство стало приділяти значно більше уваги питанням своєї мови, актуалізувалася й проблема повернення відзначеної граматичної категорії до повноправного функціонування.

У межах названого періоду можна відзначити цілком очевидну активізацію вживання форм кличного відмінка, але це виявляється здебільшого в настановах нормативних джерел та в мові перекладної літературної і кінопродукції, а також, хоча й істотно меншою мірою, у сфері офіційно-ділового спілкування та в текстах високого стильового реєстру, тобто переважно не в спонтанній (живій), а в «редагованій» мовній практиці. Крім того, спостерігається розширення тенденції до нормативно не санкціонованого вживання в іменниках першої відміни з основою на шиплячий форми кличного відмінка з флексією *-o*: *магараджо, рикшио, Гаркушо* та ін.

Поєднання нормативних прагнень до послідовного запровадження форм кличного відмінка для іменників чоловічого і жіночого родів у позиції звертання з нинішньою реальною ситуацією їхнього функціонування в живій мові робить проблему українського вокатива однією з найскладніших в ряду мовних явищ, що вважаються «репресованими» в минулому й тому потребують відродження.

Ключові слова: кличний відмінок (вокатив) в українській мові, сучасна українська літературна мова, український мовний туризм.

У загальному контексті посилення уваги в сучасному українському суспільстві до проблем автентичності («питомості») української мови не могло, природно, не актуалізуватися питання культури вживання в публічному мовному полі форм кличного відмінка іменників, — граматичної

Цитування: Тараненко О. Проблема українського вокатива: хитання між мовними прескрипціями і мовною практикою. Мовознавство. 2025. № 4. С. 50–64. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-343-2025-4-003>

Citation: Taranenko O. (2025). Problema ukraïnskoho vokatyva: khytannia mizh movnymy preskryptsiiamy i movnoiu praktykoïu [The problem of the Ukrainian vocative: wavering between prescriptions and practice]. *Movoznavstvo*, (4), 50–64. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-343-2025-4-003>

Стаття опублікована за ліцензією CC BY-SA 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

категорії, що лишається однією з відмітних ознак української мови на тлі поступового більшого чи меншого звуження функціонування її в загально-слов'янському мовному просторі.

З 90-х років стала цілком виразно простежуватися лінія на активізацію вживання форм цього відмінка, але здебільшого в настановах нормативних джерел та в мові перекладної літературної і кінопродукції, а також, хоча й істотно меншою мірою, у сфері офіційно-ділового спілкування (наприклад: «Шановний *абоненте*, будь ласка, сплатіть борг <...>»: з нагадувань користувачам від компаній, що надають послуги населенню) і в текстах високого стильового регістру (наприклад, зі звернення Президента України П. Порошенка 8 травня 2015 року: «Дорогий Український *народо!* Шановний *пане* Генеральний *секретарю* ООН!»), тобто переважно не в спонтанній, а в «редагованій» мовній практиці.

В інших же мовних сферах, особливо в межах спонтанного усного мовлення, причому не тільки розмовного, говорити про активізацію вживання форм кл. в. як про скільки-небудь помітне явище поки що мало підстав, пор., наприклад: «— Шановний *Петро Олексійович!*» (так Голова Верховної Ради України А. Парубій цілком офіційно звертався в стінах цієї установи до Президента України П. Порошенка 12 травня 2016 року). Так само, наприклад: «— Пані *Тая*, скажіть, з якими проблемами до Вас приходять люди і чому» (Закарпатська правда, 18.07.2008); у стандартних (тобто редагованих) оголошеннях — як усних: «*Пасажир Петренко Іван Іванович!* Вас очікує громадянка <...>» (оголошення на вокзалах), так і писемних: «*Клієнт С120*, підійдіть до вікна 12» (оголошення на електронних табло в банках); у вигуках і написах під час публічних акцій на захист відомого політика Ю. Тимошенко (2011–2012 рр.): «*Юля*, ми з тобою!» і под.; у деяких інших випадках: «*Міліціонер* — поклади щит! *Член* Партії регіонів — вийди з партії! *Чинovníк* та *бізнесмен* — відмежуйтеся від злочинних дій влади!» (із заяви групи громадських діячів, серед яких були й філологи та журналісти за освітою, з приводу поточного політичного моменту. — Газ. по-укр., 13.12.2013, с. 14). У піснях для дітей сучасних авторів: «Святий *Миколай* [варіант: *Миколай, Миколай*], ти до нас завітай!» (Ігор Шевчук); «Цьом-цьом, *мама*, / Цьом-цьом, *тато*, / Цьом, *бабусенько* [у формі кл. в. — *О. Т.*] моя! / <...> / Цьом-цьом, *братик* / *І сестричка*, / Цьом, уся моя *рідня!*» (Наталія Май. Пісня про маму). Дослідники живого мовлення в сільській місцевості засвідчують порівняно нешироке вживання форм цього відмінка [див., зокрема: Жилко : 81; Рябець].

В УП 1990, у якому повернено сам термін «кличний відмінок» замість «клична форма»¹, було скасовано норми УП 1960 щодо припустимості паралельного вживання у звертанні форм наз. і кл. в. — в іншомовних іменах з основою на [г], [к], [х]: *Людвіг / Людвігу* та ін., в особових назвах, що складаються з імені та по батькові: *Ганно Іванівно / Ганна Іванівна, Іване Петровичу / Іван Петрович*, у звертаннях, що складаються із загальної назви та імені: *брате (друже і т. ін.) Іван / Іване*; у звертаннях, що складаються з двох загальних назв, замість форм *пане полковник* і под. рекомендовано паралельні форми *пане полковнику / полковник* (але в таких двочленних звертаннях залишено форму наз. в. для прізвищ: *пане Гончар, добродійко Скурда*); замість форми тільки наз. в. для прізвищ — за походженням присвійних прикметників допущено паралельність у звертанні: *Глібов / Глібове, Лесин / Лесине*.

¹ Хоча це все-таки, як відомо, не повноправний відмінок. Так, в УП 1928 уживалася саме назва «клична форма» [див. так само, наприклад: Синявський : 44 та ін.; Лев : 1994 : 336; див. також у цьому плані, наприклад: Andersen].

В УП 1999 уже категорично передбачалося «послідовне вживання спеціальної форми кл. в. в іменниках чол. і жін. р. одн. і ніколи [! — *О. Т.*] форми, що збігається з називним» [Німчук : 298]. В УП 2019 передбачено вже тільки, наприклад, *пане лейтенанте* (без варіанта в наз. в.), запроваджено варіантність на зразок *пане Ковалю / Коваль*, у парах варіантів на зразок кл. *Глібове / Глібов* змінено порядок подання варіантів (УП 2019 : 124); запроваджено також форму кл. в. для «деяких іменників» IV відміни (без пояснення підстав для такого нововведення): *ім'я, плем'я* — кл. *імене, племене* (там само : 131).

У самій мовній практиці тенденція до якомога послідовнішого вживання форм кл. в. у позиції звертання стала привертати увагу насамперед у мові перекладної продукції на телебаченні (з середини 90-х років в озвучених українською мовою зарубіжних, крім російських, кіно- і телефільмах; з початку 2000-х років також в українських субтитрах до російських кіно- і телефільмів), наприклад: «— *Судде! Судде Вілкінсе!*», «— Минуло вже кілька тижнів, *судде*» (т/к «КРТ», к/ф «Джек Булл», 28.06.2009); у титрах українською мовою: *Зосимове!* (рос. *Зосимов!*) (т/к «Кіно», російський к/ф, 30.07.2007), *Ховрашку!* (рос. *Суслик!* — кличка солдата: т/к ICTV, російський т/с «Улицы разбитых фонарей», 24.11.2009).

Але цілком очевидно, що на шляху до послідовного використання форм кл. в. постійно з'являються сумніви (причому не тільки в читачів / слухачів / глядачів, а й у самих мовців / письменників / перекладачів / редакторів) щодо тих чи інших моментів у плані як повноти функціонування цього відмінка в різних сферах мовного спілкування, так і його конкретних форм для різних структурних типів іменників, оскільки в самій усно-розмовній практиці українськомовного соціуму далеко не завжди можна знайти однозначні відповіді на багато сумнівних або й дискусійних моментів його вживання.

Це, по-перше, уживання форм кл. в. у разі позначення людей неособовими назвами за місцем їхнього проживання, роботи, за належністю до певних угруповань і т. ін., певними умовними назвами (у звертаннях в офіційній мові, у мові команд, у певних клішованих формулах). У реальній мовній практиці, в оригінальній (не перекладній) художній творчості тут, безперечно, явно переважають, як і давніше, форми наз. в., наприклад: «Високий *суд!* Зараз я спробую довести свою тезу про психічну невідповідність підозрюваної сукупності речових доказів» (Марія Матіос); «Алло, *Київ!*», «*Одеса?* Викликає Київ», «*Берега*», викликає «Ясен»» (у телефонному та радіозв'язку); «*Автомобіль 14-69*, негайно зупиніться!» (працівники поліції через мегафон на автотрасі); у спілкуванні між екіпажем літака й авіадиспетчером: «— *Аеропорт, аеропорт*, я борт 57, зазнаю катастрофи! — *Борт 57*, вас зрозумів», «*Рейс 1267*, дозволяю посадку!»; навіть у спілкуванні журналістів, що ведуть репортажі з місць, зі своєю телестудією в ефірі: «Дякую, *студія!*» (т/к «24», «Сьогодні», 31.01.2014), «Поки що все говорить за те, що ніч буде спокійною. *Студія?*» (т/к «Студія1+1», ТСН, 31.01.2014) (хоча щодо останніх прикладів пор. наявність узвичаєних ще з радянського часу звертань на зразок «*Шановна президент!*», «*Дорога редакціє!*»). У мові команд: «*Взвод — стій!*», «*Оркестр*, грай збір!», «*Перша зміна — ставай!*» та ін. (див.: Військові статuti 2000 : 308, 310, 396 та ін.). У Сл. військ. (с. 362–382) такі форми подано непослідовно, що свідчить, очевидно, про невпевненість у цьому плані укладачів, наприклад: «*Чота*, ходом руш!», «*Сотня (рота)*, для ранкового перегляду — збірка!», але «*Парадо*, струнко!». Однак у мовному оформленні перекладних творів телеканали, використовуючи й форми

наз. в., наприклад: «“Кедр”, “Кедр”, я “Тополя”» (т/к «Новий», російський т/с «Солдаты», 18.01.2006), частіше, здається, все ж намагалися віддавати перевагу формам кл. в., хоча переважно в субтитрах (не в усному озвучуванні): рос. «Дорогой музей!» / укр. «Шановний музею!» — початок листа (т/к «НТН», російський к/ф «Влюблен по собственному желанию», 7.08.2005); у мові команд: «Рото, рівняйся!» (т/к «К-1», російський т/с «Солдаты», 18.11.2009), «Заставо, шикуйся праворуч!» (т/к «Ентер», російський к/ф «Застава в горах», 13.05.2016), «Колоно, стій!» (т/к «Кіно», російський т/ф «Батальоны просят огня», 5.11.2008), «Перша батареє!», «Батареє, приготуватися до руху!» (т/к «К-1», російський к/ф «Горячий снег», 22.03.2006), «Конвою! Приймай етап!» (т/к «НТН», російський к/ф «Потерянный в Сибири», 4.05.2008). Пор., з іншого боку, гостро критичні виступи щодо вживання кл. в. у випадках на зразок команди «По-о-лку, стій!», поданої як зразок в УП 1999 (с. 40): «А що будемо робити з кличним відмінком у військових командах? Невже буде: “Полку! Стій!”? Точно тоді полк перебіжить до москалів» [Негребецький 2000б]; «дика форма» *Полку, стій!* (С. Демчук (Максим Запорожець). Час уже загнати джина до пляшки. — Укр. слово, 19.12.2001) (автор, сам етнічний українець, жив у Польщі; у польському війську, до речі, тут використовують форму наз. в., наприклад: «*Batalion / Kompania / Kolona, stój!*»; «*Vaterja, ognia!*»).

Факторами, що стають на заваді послідовному вживанню форм кл. в. у подібних випадках, можуть бути (крім, звичайно, найзагальнішого чинника, спільного для різних випадків вагань у використанні форм цього відмінка, — недостатньої їх уживаності станом натеper у живій мові, а тому нерідко їхньої незвичності), по-перше, уникання непотрібної персоніфікації при звертанні, яка б привертала увагу до експресивної його функції на шкоду суто називній (ідентифікаційній) та апелятивній функціям (пор. цілком звичайне вживання подібних іменників у формі кл. в. у риторичних звертаннях: «Класе мій десятій!», «Полку мій! До тебе лину я думками...» — або в текстах високого стильового регістру: «Шановний український парламент!» — з виступу Президента України В. Ющенко на засіданні Верховної Ради 4 серпня 2006 року); по-друге, певний проміжний — між ідентифікаційною та апелятивною функціями — статус адресата в таких випадках. Можливо, не випадковими в цьому зв’язку є й інші випадки хитань між формами кл. і наз. в. (див., наприклад: Сл. військ. : 362–382): «Боцмане, спливай!», «Начальнику варти, до мене!» — «Начальник варти, на середину!», «Пранороносець, на середину ходом руш!».

Такого ж роду непослідовність спостерігалася у звертаннях-командах до тварин. Наприклад, у перекладних фільмах, субтитрованих або озвучених українською мовою, до собак — у формі наз. в.: «Чудово, Мухтар, дивися!», «За мною, Муха!» (т/к «Студія 1+1», російський т/ф «Возвращение Мухтара–3», 22.04.2007), «Припини, Рекс!», «На добраніч, Рекс!» (т/к «Новий», австрійський т/с «Рекс: молоді роки», 11.02.2006; пор. тут же до людей: *Вольфгангу, пане Кайнци*), «Фу, Вольф, фу!» (т/к «Тоніс», російський к/ф «Грех», 11.02.2006), але частіше все-таки, здається, у формі кл. в.: «До мене, Мухтаре!», «Гуляй, Мухтаре!» («НТН», к/ф «Ко мне, Мухтар!», 23.04.2006), *Мухтаре!*, *Мухо!* (т/к «Інтер», т/с «Возвращение Мухтара», 23.01.2006), *Рексе!* (т/к «Новий», т/с «Комісар Рекс», 25.11.2008), «Слід, Дику!» (т/к «ТЕТ», к/ф «Кыш и два портфеля», 31.07.2005), «Князю!, В’юго!» (т/к «НТН», к/ф «Сны», 16.12.2006). В оригінальних (не перекладних) же текстах україн-

ською мовою, а тим більше в усному розмовному мовленні носіїв навіть літературної української мови при цьому переважає форма наз. в. ², пор. навіть у підручниках для початкової школи: «Микола кликнув сокола: — Улан!» (див.: Л. Колібаба. — Культура слова, 2015, вип. 82, с. 39), хоча ось приклад з мовлення відомого українського письменника: «“— <...> Рексе, проведи!” Кудлатий, майже іграшковий пес застережливо гарчить» (пряма мова від Юрія Мушкетика на його дачі: Україна молода, 31.07.2009). У «дружніх» звертаннях до тварин (не в звертаннях-командах), коли вони певною мірою ніби «прирівнюються» до людей, вірогідність використання форм кл. в., безперечно, зростає, наприклад: «Дюків виск затих. Царство тобі Небесне, брате Дюче» (Любка Дереш. Поклоніння ящірці); так само, наприклад: кл. Орлику (до коня) ³.

По-друге, це вживання форм кл. в. в іншомовних іменниках чол. р. на приголосний, особливо в особових іменах і прізвищах. У перекладній кіно- і літературній продукції в одиничних звертаннях здебільшого виступає форма саме кл. в., наприклад: «Томас Ваятт стоїть у яскравому сніговому світлі <...> — Ваятте, — повертається Френсіс до Тома» (Г. Мантел. Роман «Вулфголл» / Пер. з англ. К. Беляєва, В. Михалюка. Харків, 2017, с. 350); у разі поєднання двох іменників, другим з яких є прізвище, він може бути як у наз., так і в кл. в., що суперечило попередньому правопису (УП 1993 : 74), але не суперечить чинному (УП 2019 : 124), наприклад: «Гастінтсе, знаєте <...>, містере Лорімер, містере Бонінгтоне (озвучення англійського телесеріалу «Пуаро Агати Крісті» на т/к СТБ: початок 2000-х років). У звертаннях з імені й прізвища останнє в перекладних текстах могли подавати у формі як кл., так і наз. в.: рос. «Идем, Джеймс Бонд!» (іронічно) — укр. «Ходімо, Джеймсе Бонде!» («Інтер», т/с «Каменская», 24.06.2004), «— Френсісе Вестон, доброго ранку, сер, — каже Кромвель», «Вона кличе чоловіка <...>: — Моргане Вільямс!» (Г. Мантел. Вулфголл, с. 350, 17). Пор., однак, різку критику такої практики, причому навіть від професійного перекладача: «Українська мова перетворюється на об’єкт посміхи для глядача, який чує з екрану: “Біле, йди-но сюди”, чи: “дране, меле, в чому річ?” і не зразу здогадуєшся, що це поставлені в кличну форму імена Біл та Дран. <...> А хіба ж не кумедно звучить: “Гере оберштурмбанфюрере Мюллере”»? Одразу зникає весь трагізм кривавого гестапівського допиту» [Негребецький 2000а : 17]. У друкованій періодиці така практика витримується далеко не завжди, наприклад: «Зустрічаються два ковбої. — Ти щось задер носа, Джек, — говорить перший. — Що ти маєш на оці, Фред?» (Високий Замок, м. Львів, 18.08.1999: у рубриці анекдотів). В «Українському правописі» 2019

² Пор., наприклад, у текстах художньої літератури попереднього періоду: «— Жучок [до собаки]! — кинулась вона його одгонити. — Жучок!» (Степан Васильченко), «Нарешті вона добігла додому і закричала: “Білан, Білан”! Білан був дворовий пес», «— О, та це ти, Мишко [до бугая]! — вигукнув Савка» (Іван Сенченко), «— Мільтон, тубо!» (Михайло Стельмах), «— Альфа! Альфа, сюди! — Худюча Альфа <...>, пришуливши вуха, подалася на той поклик» (Юрій Збанацький), але, наприклад: «— Ну, Крезе? Їсти? Гам, гам? — Пес тужно заскавулив» (Борис Антоненко-Давидович).

³ Для порівняння — у сучасній польській мові форму кл. в. уживають тільки в пестливих формах зоонімів (це ніби певне «олюднення» тварини): *Azorku!*, *Reksiu!* (так само в загальних назвах: пестливо *kocie*, *piesku*), тоді як у повних назвах — форму наз. в.: «*Azor*, do nogi!»), «*Chodź, Reks!*». Див.: (SPP : 1030); [Satkiewicz : 184, 212].

року (УП 2019 : 124) сказано, що іменники *гер, сер, сір* у кл. в. мають форму, омонімічну з наз. в. (проте щодо першого з них це слушно лише в разі його одиничного вживання, у поєднанні ж з іншим іменником нормою має бути, безперечно, *Гере директоре!* і под.).

По-третє, це вживання форм кл. в. у другому іменнику в двочленному звертанні (див. також попередній пункт) — до запровадження норм УП 2019 з його дещо категоричнішими нормами щодо вживання цього відмінка. У перекладній продукції телеканалів у звертаннях, де другим іменником є звання, назва посади тощо, він також уживався переважно у формі кл. в. (за винятком окремих слів, наприклад *посол*, утворення форм кл. в. яких, очевидно, викликало сумнів⁴, пор., наприклад: кл. *шпигуне, скрипалю* та ін., але *посол*: «— *Посол!* Ви мене чуєте?», «— Я лише аматор, *посол!*». — Т/к «СТБ», перекладний к/ф «Молодий Казанова», 21.08.2004), рідше — у формі наз. в., наприклад: *пане капітан, пане капрал, пане майор* (т/к «Студія 1+1», польський к/ф «Дияволи війни», 5.11.2001); у звертаннях, де другим іменником є прізвище, його здебільшого вживали, відповідно до мовного узусу та чинних на той час норм правопису (УП 1993 : 74), у формі наз. в. (відхилення від цього також були непоодинокими, наприклад: «*Полковнику Скокове!*» — до рос. «Полковник Скоков!»). — ICTV, т/с «Улицы разбитых фонарей», 24.11.2009). У військових статутах України у назвах посад і званнях форму кл. в. передбачено для обох іменників: «*товаришу (пане) міністре оборони України*» (слово *товариш* з 2018 року вже вилучено з формул військового мовного етикету), але з прізвищами це подано непослідовно: *прапорицику Мороз, лейтенанте Малишенко*, хоча є й форма кл. в.: *рядовий Іванченку* (див.: Військові статuti 2000 : 17, 316, 416). Пор. критичні зауваження щодо вживання другого іменника в таких звертаннях у формі кл. в.: краще було б *пане лейтенант (президент і под.)*, крім явно українських *пане сотнику (полковнику, голово і под.)* [Негребецький 2000б], особливо щодо іншомовних імен і прізвищ: кл. в. *Джоне, Джеку*, але *пане Джон, містере Браун* [Габлевич : 88]⁵. Пор. також таке міркування щодо відмінкової форми другого слова в подібних двокомпонентних звертаннях: слід уживати *пане президенте, пане после*, але прізвище краще наводити у формі наз. в.: *пане Шевченко*, оскільки звертання з формою кл. в. на зразок *пане Шевченку (Франку, Чорноволе, Руденку-Десняче)* порушують естетику мовлення й уживаються здебільшого в контекстах з негативним (?! — О. Т.) ставленням до особи [Радевич-Винницький : 78, 91–92].

По-четверте, у прагненнях до послідовного вживання форм кл. в. перед мовцями нерідко постають:

а) проблема нормативності тих чи інших форм кл. в. (див. огляд випадків такого роду в мовній практиці: Таран. 2003 : 9 188–194), коли мовці не знають (не впевнені), як утворюється форма кл. в. для певного іменника і чи взагалі це можливо (нормативні джерела також поки що далеко не завжди дають відповіді на такі питання; див. про це вище також на прикладі слова

⁴ Форму кл. в. іменника *посол* — *после* (див.: Таран. 2003 : 49), відсутню в нормативних джерелах (Голоск.; УЛВН; Погр.; УОС 2009; Орфоеп. сл. подав так: кл. *посол*), введено в Український правопис 2019 року (УП 2019 : 123). Пор. пол. кл. *panie pośle*, тобто «пане депутате».

⁵ Пор. подібну позицію ще до цього Бориса Тена: кл. *Марку*, але *трибуне Марк* (див.: Л. Бондарчук. Згадуючи мовні уроки Бориса Тена. — Урок української, 2000, № 9, с.18).

посол). Наприклад: «Слався, *Ярило*, щоб все добре родило!» (В. Шапошник, громада українських язичників «Православ'я». — Вечірній Київ, 17.05.1996, с. 16) замість нормативної форми *Яриле*; «Пробач нам, *Гія!*» — риторичне звертання до загиблого журналіста Георгія Гонгадзе (Слово Просвіти, 31.03.2016, с. 6: заголовок); «Давай, давай, *суддя!*» (газ. «Експрес», м. Львів, 4.10.2012, с. 23), «Дякую, *Ваша честь!*» (до судді) (т/к КРТ, к/ф «Джек Булл», 28.06.2009); «3 днем народження, *Ілько!*» (з колективного листа, у тому числі й від редакції газети, соціологові Ільку Кучеріву. — Час, 3.08.2001, с. 3); форми кл. в. від особового імені *Ілля* навіть нормативні видання подавали по-різному: *Іллé* (УП 1990/1993), *Іллé* (Скрипник / Дзятк. 1996 : 229; УП 1999 : 104); [Пономарів : 168] і, нарешті, *Ілле* (Таран. 2003 : 41; УП 2019 : 109, 171), пор., наприклад, *земля* — кл. *зéмле*. Якщо ж вибір флексії відповідає нормі на сегментному рівні, нерідко постає проблема (навіть для професійних дикторів та акторів) з наголошуванням відповідної словоформи, насамперед для тих іменників, які в наз. в. мають кінцевий наголошений склад, наприклад: *пане Левку* замість *Лéвку* (інтерв'ю з відомим політиком Левком Лук'яненком: у мовленні як ведучої, так і слухачів. — Радіо «Промінь», 24.08.2011). Якими є / мають бути форми кл. в., наприклад, від прізвищ *Махно́*, *Іваньо́* (*Пуйо́* і под.), від південнослов'янських імен і прізвищ на зразок *Божо*, *Христо*, *Тито* / *Тито*?

У загальному руслі посилення уваги до використання форм кл. в. розширюється також тенденція до вживання в іменниках I відміни з основою на шиплячий форми кл. в. з флексією *-о* (так, як в іменниках твердої групи), не санкціонованої тут жодним із правописів української мови: «На все добре, *тишо* аудиторій, / На все добре, гаморе перерв!» (Василь Діденко); *Гаркушо*, *рикишо*, «Шановний *магараджо!*» (СТБ, перекладний к/ф «Фантомас проти Скотланд-Ярду», 3.05.2007), «— У чому справа, *Мойшо?* — обурено запитує рабин» (Україна молода, 27.01.2011, с. 16: у рубриці анекдотів), «О *Бережó* [наголос автора. — О. Т.], ти відаєш <...>» (Василь Рубан. Поема «Бережа». — Журнал «Київ», 1999, № 11–12, с. 165); у спілкуванні журналістів між собою в ефірі: «— Там працює наш кореспондент Григорій NN. *Гришо*, що там відбувається?», «— Добрий вечір, *Машо!*», «— Дякую, *Сашо!*» (т/к «Студія 1+1», ТСН); у мові українських перекладів російських кіно- і телефільмів: кл. *Дашо*, *Глашо*, *Катюшо*, *Наташо* (рос. «— Наташа! Погоди!») / укр. «— *Наташо!* Зачекай!»: т/к «НТН», «Когда деревья были большими», 20.06.2005), *Льошо*, *Пашо* та ін. Такі форми кл. в. уже фіксуються в словниках, у тому числі для особових імен: *Іллюшо*, *Серьожо*, *Яшо* (Скрипник / Дзятк. 1996 : 64, 98, 112), *Машо*, *Наташо*, *Пашо* (І. Самойлова. Матеріали до «Російсько-українського словника власних імен людей». — Лексикографічний бюлетень. Київ, 2010, вип. 19, с. 155–158), *грушо*, *діжó*, *кашо*, *мишо*, *Мокушо*, *рожо*, хоча, наприклад, *круче* (Україна в словах : 306, 347, 455, 567, 589, 653), рекомендуються в деяких посібниках з української мови, в порадах і консультаціях з культури мови: кл. *листоношо* [Погиба, Грибнічченко, Баган : 177]; кл. *веже*, *мише*, але в деяких іменниках: *вельможо*, *тещо*, *Мишо* [Венжинович : 138]; кл. *груше*, *круче*, а в назвах істот *Дашо*, *Машо*, *Мишо* [Островський, Островська : 55].

Ця тенденція відома в українській мові вже досить давно, наприклад: кл. «*сушо* й море» (Євген Маланюк), *експлуаторшо* (Остап Вишня), у деяких іншомовних словах: «Алкане-*пашо*, безпечно почивай!» (з народної

думи), «[Один з громадських мужів:] Феську *Ганжо* Андибере, гетьмане Запорозький, батьку козацький!» (Пантелеймон Куліш. Драма «Байда, князь Вишневецький»), *магараджа*, кл. в. *магараджо* (Голоск.; в УП 2019: 109, уже подано кл. *магарадже, радже*), особливо в пестливих формах іменників, насамперед особових імен, здебільшого перейнятих з російської мови: «Купи собі, *мамашо*, шаль» (Тарас Шевченко), «— Катай, *Матюшо*, гуси!», тобто декламуй байку «Гуси» (Іван Карпенко-Карий. П'єса «Суєта»), у мові письменників ХХ століття: кл. *Сашо* (наприклад, у мововжитку Олександра Довженка, Володимира Сосюри), *Аркашо* (наприклад, в Аркадія Любченка), кл. *Оксюшо, Оксашо* (поряд з *Оксеночку*) — від Оксен (Григорій Тютюнник, роман «Вир»), *Гришо* (у листах Григора Тютюнника до Григорія Тютюнника) та ін. У південно-західних говорах форми кл. в. на -о в іменниках I відміни з основою на шиплячий (*душо, рожо* і под.) простежуються ширше [див., наприклад: Грунський, Ковальов : 102–104]. Цей факт (кл. *вельможо*), як і наявність тут такої ж флексії у формах кл. в. іменників м'якої групи (кл. *пане судійо, тесьло* і под.), пояснюють впливами польської мови, пор., наприклад, кл. *panie sędzio!* [Домбровський : 19], хоча подібне явище, як відомо, широко представлене також в інших західнослов'янських, а також у південнослов'янських мовах. Але найзагальнішою причиною поширення подібних форм кл. в. в іменниках мішаної групи I відміни в загальноукраїнському мовному просторі слід усе-таки вважати насамперед вплив з боку форм кл. в. іменників твердої групи [пор. так само, наприклад: Ішук-Пазуняк : 181];

б) проблема стилістичної доречності, стилістичної адекватності форм кл. в. у текстах різних стильових реєстрів — у їхньому співіснуванні в живій мові з формами, спільними з наз. в.

Пор. міркування осіб, що професійно мають справу з літературною творчістю, а отже, й зі словом, щодо вживання форм кл. в. у розмовній мові літературних персонажів: «Звертання до ворога на “Тей, ти, *йолопе!*” — дуже недостовірне. Особливо ж не ймеш віри отому кличному відмінкові. Він становить загальну проблемну точку української художньої літератури і, скорше за все, мусить бути ліквідований на найвищому державному рівні правописною комісією, позаяк є рудиментарною формою, яку в розмовній мові ми вживати вже не здатні, а відтак і писати його нема чого. Взагалі, чи має право у письмовій прямій мові (йдеться лише про жанри, котрі претендують на реалістичну імітацію) існувати те, що фактично не існує в живій розмовній?» (Т. Антипович. Укрдетектив і укербойовик: муки героя. — Книжник-review, 2001, № 15, с. 6); «У цьому романі страшенно багато сучасного польського сленгу, і постала така проблема: коли вони говорять зі своїм босом, чи мають вони казати йому “*шеф*”, чи у кличній формі — “*шефе*”? І, мабуть, я був неправий, бо я зауважував перекладачці, щоб вона зробила кличну форму» (Юрій Андрухович — див.: С. Пиркало. Байки від Андруховича. — Столичные новости, 20.11.2001); «Анахронізм, наразі, цей кличний. Немає його у щоденному вжитку, а у школярів тим паче» (Г. Беляков. — Журнал «Всесвіт», 2014, № 7–8, с. 237: це відповідь перекладача на закид рецензента щодо невживання в його художньому перекладі з італійської мови форм кл. в.). Інший критик, приймаючи форми кл. в. в іншомовних іменах на зразок *Вільямсе, Джоне, Мелісо*, не сприймає, однак, кл. *Зюю*; «не приймає душа» критика також форм. кл. *доне, лорде, містере, синьйоре*; «досить екзотичними» для нього є форми звертань *Іванове, Кузнецове* (Ст. Телицький. Нотатки з ефіру. — Літ. Україна, 19.02.2009).

Ось зразки вживання звертань у наз., а не кл. в. при відтворенні розмовного і жаргонного мовлення в українських перекладах російської кінопродукції на тих українських телеканалах, які загалом намагалися пильно дотримуватися чистоти української мови: «— *Пацан*, забери собаку!» («Студія 1+1», т/ф «Возвращение Мухтара», 11.09.2006), *Череп, Кит, Принци*,

Матаня, Тяпа — у звертаннях за кличками персонажів («Студія 1+1», к/ф «Сволочи», 17.09.2006)⁶. Слід також відзначити, що в мовній практиці інформаційних програм, зокрема, на цих же телеканалах досить звичайним явищем є звертання журналістів один до одного також у формі наз. в., наприклад: «На місці події — наша кореспондент Юлія Н. *Юля*, вітаю тебе!» (т/к «Еспресо», Новини, 4.10.2014), «Так, *Петро?*» (т/к «Еспресо», «Преса з Еспресо», 11.10.2016), і це при тому, що в українськомовному теле- і радіоєфірі ось уже понад 30 років у звертанні до гостей програм узвичаєними стали формули на зразок *пане Миколо, пані Маріє*. Для слів (слововживань), характерних для недбало-фамільярної манери спілкування, частотність уживань у позиції звертання форм наз. в. зростає, наприклад: «— <...> Серйозно, *чувак*, сама мені призналася» (Любко Дашвар. Поклоніння ящірці), «Привіт, *народ!*» — до групи людей (пор. також, наприклад: «[Едгар:] <...> Не лізь-бо до старого, не сікайся, кажу тобі, а то я спробую що міцніше: твій череп чи мій кулак. Я, *брат*, по-простому <...>». — Максим Рильський. Переклад трагедії Вільяма Шекспіра «Король Лір», 1941 рік); «— Здоров, *братва!*» (Євген Плужник. Змова у Києві).

Вокатив⁷, практично зникнувши як жива категорія в одних (у російській, словенській, нижньолужицькій, причому досить давно) і дуже незначною мірою лишившись у білоруській⁸ та децю повніше у словацькій (в іменниках чол. р. — назвах осіб з родинно-побутової сфери) мовах, зберігся в інших слов'янських мовах, однак звузив і продовжує звужувати також в останніх своє функціонування, хоча й різною мірою (процес заступлення форм кл. в. формами, спільними з наз. в., простежується в слов'янських мовах ще з перших їхніх писемних пам'яток) [див. огляди цих процесів, зокрема: Лашкова, Иванова : 163–164; Dalewska-Greń : 265; Албул 2004]. У сучасній польській мові в невимушеному розмовному спілкуванні досить виразною є тенденція, особливо в особових іменах, до вживання форм наз. в. на місці кл. в. (навіть серед інтелігенції), тоді як у більш культивованих мовних сферах, особливо в писемній формі, а також у формулах мовного етикету традиційно виступають форми кл. в. (див., наприклад: [Satkiewicz : 181–184, 209–212]; [SPP 2006 : 1022–1023]; [Handke : 41–42]). У болгарській і македонській мовах

⁶ Пор., наприклад, у словнику Г. Голоскевича, який, подаючи, зокрема, кл. *Лёвку* (*Грицьку*) — від *Левко́, Грицько́*, дає, однак, кл. *ванько́* — до візника (Голоск.).

⁷ Маються на увазі, звичайно, форми «старого» вокатива — на відміну від таких форм «нового» кл. в., що утворюються шляхом апокопи (з фіналлю на голосний) й цілком однозначно можуть бути пояснені принципом економії мовних зусиль, як, наприклад, укр. *бра* замість *brate*, *хло* — *хлопче, хлопці, ма* — *мамо, бабу́* — *бабусю, дя* — *дядьку, дядю, Іва́, Васи́* і под., рос. (з фіналлю переважно на приголосний) *мам, мамк, ма, дядь, Вань* і под. Останні вже функціонують, до речі, і в текстах українською мовою: «*Мам, / Ти мене вибач, що я став дорослий <...>*» (з пісні «*Мам*» Андрія Кузьменка, сценічний псевдонім «Кузьма Скрябін»); «*“Мам, прийди і принеси дозиметр. / Щось із цими віршами не так <...>”, — Жадан читає після Коттен [німецької поетеси. — О. Т.] переклад її вірша*» (Газ. по-укр., 17.09.2013, с. 8).

⁸ З обмеженням уживання в структурному плані іменниками чол. р., а у функціональному — з одного боку, в розмовній сфері (звичайно у здавна вживаних назвах осіб з родинного та ширшого побутового кола, а також у пареміях), з другого, — у поетичному та урочистому стилях; зі значно ширшим уживанням у південно-західних говірках [див., наприклад: Динаміка... : 128–129]. Хоча в середовищі шанувальників білоруської мови лунають заклики відродити категорію кл. в. до повнокровного вживання [див., наприклад: Сцяцко : 63–64].

ситуація протилежна: у побуті, в неофіційному спілкуванні ще вживаються, а в особових іменах навіть переважають форми кл. в., тоді як у сферах функціонування мови вищих стильових реєстрів уже домінує загальна форма іменника, і навіть більше того — категорія вокатива, поряд з конотаціями вияву дружнього ставлення мовця, вже набула (особливо в жіночих іменах на -а) конотацій жартівливості та іронічності або навіть «простоти», «сільськості», тоді як уживання на його місці загальної форми іменника сприймається як ознака ніби «культурнішого», «міського» мовлення [див., наприклад: Български език : 70–71; Албул 2011; Радева : 68–69; Норман : 188–189; Гаравалова; Каранфиловски : 122]. Якщо брати стильові сфери поширення, то картина функціонування вокатива в живій (не редагованій) українській літературній мові певною мірою нагадує його вживання в сучасній польській мові, але в останній він цілком реально функціонує значно ширше.

Отже, витіснення або звуження функціонування категорії кл. в. відбулося й відбувається в усіх трьох підгрупах слов'янських мов. Як свідчать, наприклад, факти словацької (на тлі чеської) і словенської (на тлі сербської та хорватської) мов, занепад категорії кл. в. зовсім не обов'язково має відбуватися під впливом інших, функціонально потужніших сусідніх слов'янських мов. Але для української мови, також обов'язково маючи на увазі можливість звуження функціонування цієї категорії внаслідок дії певних внутрішньомовних чинників [пор., наприклад: Затовканюк : 153–156; Скаб : 123–124] (як, зрештою, це відбувалося і в сусідній російській мові), на загальному фоні українсько-російських мовних контактів неможливо, однак, не тільки відкинути, а й не поставити на перше місце серед причин такого розвитку наявність впливу саме з боку російської мови, свідченням чого може бути хоча б факт швидшого й повнішого звуження вживання форм кл. в. на Сході України і поки що ширша наявність цієї категорії на Заході [див., наприклад: Дзендзелівський : 44] — так само, до речі, як і в білоруській мові. Об'єктивна неможливість установлення більш-менш чіткого вододілу між дією при цьому внутрішніх і зовнішніх факторів не стає, однак, як і в інших подібних випадках, на перешкоді в прагненнях національно активних груп українського суспільства до відновлення питомого образу (справжнього чи тільки бажаного в уявленні певних кіл мовців) української мови. Поєднання таких прагнень до послідовного запровадження форм кл. в. для іменників чол. і жін. р. у позиції звертання з нинішньою реальною ситуацією їхнього функціонування в живій мові (нерідко це їхня недостатня органічність і навіть штучність у різних випадках) робить проблему українського вокатива однією з найскладніших в ряду мовних явищ, що вважаються «репресованими» в минулому й тому потребують відродження.

ЛІТЕРАТУРА

- Албул О. Кличний відмінок у сучасних слов'янських літературних мовах. *Українсько-словацькі діалоги : Мовознавство* [Studia Slavistica, 4]. Ужгород, 2004. С. 7–16.
- Албул О. А. Болгарський вокатив і мовна мода. *Болгарський щорічник*. Київ, 2011. Т. 7. С. 202–214.
- Български език [seria «Najnowsze dzieje języków słowiańskich»] / red. nauk. S. Dimitrova. Opole : Uniwersytet Opolski, 1997. 272 с.
- Венжинович Н. Сучасна українська літературна мова : Курс лекцій для студентів. Вінниця : Фоліант, 2005. 256 с.

- Габлевич М. Попередні рекомендації до правопису слів іншомовного походження. *Український правопис і наукова термінологія: історія, концепції та реалії сьогодення* / відп. ред. О. Купчинський. Львів : Наук. т-во імені Шевченка у Львові, 1996. С. 73–101.
- Гаравалова Й. «Драга ми Венето...» или още за т. нар. звателни форми. *Български език*. 2015. № 3. С. 97–101.
- Грунський М., Ковальов П. Історія форм української мови. Харків : Рад. шк., 1931. 320 с.
- Дзєндзелівський Й. О. Міжмовна інтерференція й історія системи граматичних категорій. *Мовознавство*. 1980. № 2. С. 42–48.
- Домбровський В. Українська стилістика і ритміка. Перемишль : [Б. в.], 1923. 172 с.
- Динаміка літературної норми сучасної беларускої мови / наук. рэд. В. П. Русак. Мінск : Беларуская навука, 2015. 440 с.
- Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. Київ : Рад. шк., 1966. 307 с.
- Заговканюк М. Словоизменение существительных в восточнославянских языках. Praha : Univerzita Karlova, 1975. 195 с.
- Іщук-Пазуняк Н. З проблем вокатива в українській мові. *Зб. на пошану проф. д-ра Юрія Шевельова / Symbolae in honorem Georgii Y. Shevelov* / редкол.: В. Е. Гаркінз, О. Горбач, Я. Гурський. Мюнхен : Український Вільний Університет, 1971. С. 171–183.
- Каранфиловски М. Современное состояние и развитие македонского языка. *Wiener slawistischer Almanach*. 2003. Bd. 52. С. 119–127.
- Лашкова Л., Иванова К. Проблеми на съпоставителното изследване на славянските езици. *Славянска филология*. София : Издателство на Българската академия на науките, 1988. Т. 19. С. 159–166.
- Лев В. [Сучасна українська літературна мова:] Флексійна система. *Енциклопедія українознавства : Загальна частина*. Т. 1–3 / під гол. ред. В. Кубійовича і З. Кузель. Київ : [Б. в.], 1994–1995 (репр. відтворення вид. 1949 року). Т. 1. С. 336–337.
- Негребецький О. Адаптація чужомовних телепрограм українською. *Урок української*. 2000а. № 5–6. С. 15–17.
- Негребецький О. Картаген нового правопису : Про деклароване подолання російщини. *Українське слово* (газета), 13.07.2000б.
- Німчук В. В. Проблеми українського правопису в ХХ ст. *Український правопис : Проект найновішої редакції*. Київ : Наук. думка, 1999. С. 242–333.
- Норман Б. Ю. О прагматической нагрузке грамматических единиц (на материале морфологических категорий болгарского языка). *Јужнословенски филолог*. 2013. LXIX. С. 185–201.
- Островський В. І., Островська Г. Ф. А українською кажуть так... Одеса : Астропринт, 2008. 400 с.
- Погиба Л. Г., Грибніченко Т. О., Баган М. П. Складання ділових паперів : Практикум. Київ : Либідь, 2002. 117 с.
- Поньмарів О. Культура слова : Мовнотилістичні поради. Київ : Либідь, 1999. 240 с.
- Радева П. Динаміка в синтаксиса на съвременния български език. Велико Търново : Св. св. Кирил и Методий, 2012. 270 с.
- Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. Київ : Знання, 2006. 291 с.
- Рябець Л. В. Кличний відмінок в українському діалектному мовленні. *Діалекти в синхронії та діахронії*. Київ, 2017. С. 379–388.
- Синявський О. Норми української літературної мови. Харків; Київ : Література й мистецтво, 1931. 368 с.
- Скаб М. Історія дослідження кличного відмінка у східнослов'янській лінгвістиці. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку*. Запоріжжя : ЗНУ, 2006. С. 116–128.

- Сцяцко П. Культура мови. Мінск : Тэхналогія, 2002. 444 с.
- Andersen H. When is a Case not a Case? Grammaticalization and the Vocative. *Studien zu Sprache, Literatur und Kultur bei der Slaven : Gedenkschrift für George Y. Shevelov aus Anlass seines 100. Geburtstages und 10. Todestages* / A. Danylenko und S. Vakulenko (Hrsg.). München; Berlin : Verlag Otto Sagner, 2012. P. 181–188.
- Dalewska-Greń H. *Języki słowiańskie*. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997. 665 s.
- Handtke K. Przyczyny ograniczenia fleksji nominalnej we współczesnej polszczyźnie. *Uwarunkowania i przyczyny zmian językowych* / Red. E. Wrocławska. Warszawa : Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1994. S. 41–48.
- Satkiewicz H. Odmiana wyrazów. *Buttler D., Kurkowska H., Satkiewicz H. Kultura języka polskiego : Zagadnienia poprawności gramatycznej*. Warszawa : PWN, 1971. S. 124–300.

ДЖЕРЕЛА

- Військові статuti 2000 Військові статuti Збройних Сил України (затверджені законами України від 24.03.1999 р.). Київ, 2000.
- Голоск. Голоскевич Г. Правописний словник. Нью-Йорк; Париж; Сидней; Торонто; Львів : Наук. т-во ім. Шевченка, 1994. 12-те вид. (перше видання 1929 р.). 461 с.
- Орфоеп. сл. Орфоепічний словник української мови : в 2 т. / за ред. М. М. Пешак і В. М. Русанівського. Київ : Довіра, 2001–2003.
- Погр. Погрібний М. І. Орфоепічний словник. Київ : Рад. шк., 1984. 629 с.
- Скрипник/Дзятк. 1996 Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей : слов.-довід. Київ : Наук. думка, 1996. 336 с.
- Сл. військ. Російсько-український словник для військовиків / уклад.: А. Бурячок, М. Демський, Б. Якимович. Київ; Львів : Варта, 1995. 384 с.
- Таран. 2003 Тараненко О. О. Словозміна української мови. Nyíregyháza (Угорщина), 2003. 197 с.
- Україна в словах Мовокраїнознавчий словник-довідник / кер. авт. колективу Н. Данилюк. Київ : Просвіта, 2004. 704 с.
- УЛВН Українська літературна вимова і наголос : слов.-довід. / уклад.: І. Р. Вихованець, С. Я. Єрмоленко, Н. М. Сологуб, Г. Х. Щербатюк; відп. ред. М. А. Жовтобрюх. Київ : Наук. думка, 1973. 724 с.
- УОС 2009 Український орфографічний словник / за ред. В. Г. Складенка. 9-те вид., перероб. і допов. Київ : Довіра, 2009. 1011 с.
- УП 1928 Український правопис. [Харків] : Держ. вид-во України, 1929. 97 с.
- УП 1960 Український правопис. Київ : Вид-во АН УРСР, 1960. 272 с.
- УП 1990 Український правопис. Київ : Наук. думка, 1990. 240 с.
- УП 1993 Український правопис. Київ : Наук. думка, 1993. 238 с.
- УП 1999 Український правопис : Проект найновішої редакції / керівник робочої групи В. В. Німчук. Київ : Наук. думка, 1999. 340 с.
- УП 2019 Український правопис. Київ : Наук. думка, 2019. 392 с.
- SPP 2006 Słownik poprawnej polszczyzny PWN / L. Drabik, E. Sobol. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006. 1159 s.

Дата надходження до редакції: 06.03.2025

Дата надходження після доопрацювання: 14.03.2025

Дата затвердження редакцією: 17.03.2025

REFERENCES

- Albul O. A. (2011). Bolharskyi vokatyv i movna moda. *Bolharskyi shchorichnyk*. Kyiv. Vol. 7, 202–214. [In Ukrainian].
- Albul O. (2004). Klychnyi vidminok u suchasnykh slov'ianskykh literaturnykh movakh. *Ukrainsko-slovatski dialohy: Movoznavstvo* [*Studia Slavistica*, 4]. Uzhhorod, 7–16. [In Ukrainian].
- Andersen H. (2012). When is a Case not a Case? Grammaticalization and the Vocative. *Studien zu Sprache, Literatur und Kultur bei der Slaven: Gedenkschrift für George Y. Shevelov aus Anlass seines 100. Geburtstages und 10. Todestages*. A. Danylenko und S. Vakulenko (Hrsg.). München; Berlin: Verlag Otto Sagner, 181–188.
- Balgarski ezik [seria «Najnowsze dzieje języków słowiańskich»]. (1997). S. Dimitrova (Sc. Ed.). Opole: Uniwersytet Opolski. [In Bulgarian].
- Dalewska-Greń H. (1997). Języki słowiańskie. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dombrovskiy V. (1923). Ukrainska stylistyka i rytmika. Peremysl: [no publ.]. [In Ukrainian].
- Dynamika litaraturnai normy suchasnai belaruskai movy. (2015). V. P. Rusak (Sc. Ed.). Minsk: Belaruskaya navuka. [In Belarusian].
- Dzdznelivskiy Y. O. (1980). Mizhmovna interferentsiya j istoriya systemy hramatychnykh katehorii. *Movoznavstvo*, (2), 42–48. [In Ukrainian].
- Hablevych M. (1996). Poperedni rekomendatsii do pravopysu sliv inshomovnoho pokhodzhennia. *Ukrainskyi pravopys i naukova terminolohiya: istoriya, kontseptsii ta realii sohodennia*. O. Kupchynskiy (Resp. Ed.). Lviv: Naukove tovarystvo imeni Shevchenka u Lvovi, 73–101. [In Ukrainian].
- Handtke K. (1994). Przyczyny ograniczenia fleksji nominalnej we współczesnej polszczyźnie. *Uwarunkowania i przyczyny zmian językowych*. E. Wrocławska (Ed.). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 41–48.
- Haravalova Y. (2015). «Draga mi Veneto...» ili oshte za t. nar. zvatelni formi. *Balgarski ezik*, (3), 97–101. [In Bulgarian].
- Hrunskiy M., Kovalov P. (1931). Istoriya form ukrainskoi movy. Kharkiv: Radianska shkola. [In Ukrainian].
- Ishchuk-Pazuniak N. (1971). Problem vokatyva v ukrainskii movi. *Zbirnyk na poshanu prof. d-ra Yuriya Shevelova / Symbolae in honorem Georgii Y. Shevelov*. V. E. Harkinz, O. Horbach, Ya. Hurskiy (Eds.). Munich: Ukrainskyi Vilnyi Universytet, 171–183. [In Ukrainian].
- Karanfilovski M. (2003). Sovremennoe sostoyanie i razvitie makedonskogo yazika. *Wiener slawistischer Almanach*. Vol. 52, 119–127. [In Russian].
- Lashkova L., Ivanova K. (1988). Problemi na sapostavitelnoto izsledvane na slavianskite ezitsi. *Slavianska filologiya*. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite, Vol. 19, 159–166. [In Bulgarian].
- Lev V. (1994–1995). [Suchasna ukrainska literaturna mova:] Fleksiina systema. *Entsyklopediya ukrainoznavstva: Zahalna chastyna*. Vol. 1–3. V. Kubiyovych, Z. Kuzelia (Eds.). Kyiv: [no publ.]. Vol. 1, 336–337. [In Ukrainian].
- Nehrebetskiy O. (2000a). Adaptatsiya chuzhomovnykh teleprohram ukrainskoyu. *Urok ukrainskoi*, (5–6), 15–17. [In Ukrainian].
- Nehrebetskiy O. (2000b). Kartahen novoho pravopysu: Pro deklarovane podolannia rosiishchyny. *Ukrainske slovo*, 13.07.2000. [In Ukrainian].
- Nimchuk V. V. (1999). Problemy ukrainskoho pravopysu v XX st. *Ukrainskyi pravopys: Proyekt nainovishoi redaktsii*. Kyiv: Naukova dumka, 242–333. [In Ukrainian].

- Norman B. Yu. (2013). O pragmaticheskoj nagruzke grammaticheskikh edinic (na materiale morfologicheskikh kategorii bolgarskogo yazyka). *Juzhnoslovenski filolog*, (69), 185–201. [In Russian].
- Ostrovskiy V. I., Ostrovska H. F. (2008). *A ukrainskoiu kazhut tak...* Odesa: Astroprynt. [In Ukrainian].
- Pohyba L. H., Hrybinychenko T. O., Bahan M. P. (2002). *Skladannia dilovykh paperiv: Praktykum*. Kyiv: Lybid. [In Ukrainian].
- Ponomariv O. (1999). *Kultura slova: Movnostylistychni porady*. Kyiv: Lybid. [In Ukrainian].
- Radeva P. (2012). *Dinamika v syntaksisa na savremenniya balgarski ezik*. Veliko Tarnovo: Sv. sv. Kiril i Metodii. [In Bulgarian].
- Radevych-Vynnytskyi Ya. (2006). *Etyket i kultura spilkuвання*. Kyiv: Znannia. [In Ukrainian].
- Riabets L. V. (2017). *Klychnyi vidminok v ukrainskomu dialektnomu movlenni. Dialekty v synkhronii ta diakhronii*. Kyiv, 379–388. [In Ukrainian].
- Satkiewicz H. (1971). *Odmiana wyrazów. Buttler D., Kurkowska H., Satkiewicz H. Kultura języka polskiego: Zagadnienia poprawności gramatycznej*. Warszawa: PWN, 124–300.
- Skab M. (2006). *Istoriia doslidzhennia klychnoho vidminka u skhidnoslov'ianskii linhvistytsi. Skhidnoslov'ianski movy v yikh istorychnomu rozvytku*. Zaporizhzhia: ZNU, 116–128. [In Ukrainian].
- Stsiatsko P. (2002). *Kultura movy*. Minsk: Tekhnalohiya. [In Belarusian].
- Syniavskiy O. (1931). *Normy ukrainskoi literaturnoi movy*. Kharkiv; Kyiv: Literatura i mystetstvo. [In Ukrainian].
- Venzhynovych N. (2005). *Suchasna ukrainska literaturna mova: Kurs lektsii dlia studentiv*. Vinnytsia: Foliant. [In Ukrainian].
- Zatovkaniuk M. (1975). *Slovoizmenenie sushchestvitel'nyh v vostochnoslavianskikh yazykah*. Prague: Univerzita Karlova. [In Russian].
- Zhylko F. T. (1966). *Narysy z dialektolohii ukrainskoi movy*. Kyiv: Radianska shkola. [In Ukrainian].

SOURCES

- Viiskovi statuty 2000 Viiskovi statuty Zbroinykh Syl Ukrainy (zatverdzeni zakonamy Ukrainy vid 24.03.1999 r.). (2000). Kyiv. [In Ukrainian].
- Holosk. Holoskevych H. (1994). *Pravopysnyi slovnyk*. Niu-York; Paryzh; Sydnei; Toronto; Lviv: Naukove tovarystvo im. Shevchenka. Iss. 12. [In Ukrainian].
- Orfoep. sl. Orfoepichnyi slovnyk ukrainskoi movy: in 2 vols. (2001–2003). M. M. Peshchak i V. M. Rusanivskiy (Eds.). Kyiv: Dovira. [In Ukrainian].
- Pohr. Pohribnyi M. I. (1984). *Orfoepichnyi slovnyk*. Kyiv: Radianska shkola. [In Ukrainian].
- Skrypnyk/Dziatk. 1996 Skrypnyk L. H., Dziatkivska N. P. (1996). *Vlasni imena liudei : Slovnyk-dovidnyk*. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Sl. viisk. Rosiisko-ukrainskyi slovnyk dlia viiskovykiv. (1995). A. Buriachok, M. Demskyi, B. Yakymovych (Comps.). Kyiv; Lviv: Varta. [In Ukrainian].
- SPP 2006 *Słownik poprawnej polszczyzny PWN*. (2006). L. Drabik, E. Sobol (Comps.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Taran. 2003 Taranenko O. O. (2003). *Slovozmina ukrainskoi movy*. Nyíregyháza. [In Ukrainian].

- Ukraina v slovakh Movokrainoznavchyi slovnyk-dovidnyk. (2004). N. Danyliuk (Chief Ed.). Kyiv: Prosvita. [In Ukrainian].
- ULVN Ukrainska literaturna vymova i naholos: Slovnyk-dovidnyk. (1973). I. R. Vykhoanets, S. Ya. Yermolenko, N. M. Solohub, H. Kh. Shcherbatiuk (Eds.). M. A. Zhovtobriukh (Resp. Ed.). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- UOS 2009 Ukrainskyi orfohrafichnyi slovnyk. (2009). V. H. Skliarenko (Ed.). 9th ed. Kyiv: Dovira. [In Ukrainian].
- UP 1928 Ukrainskyi pravopys. (1929). [Kharkiv]: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy. [In Ukrainian].
- UP 1960 Ukrainskyi pravopys. (1960). Kyiv: Vydavnytstvo AN URSS. [In Ukrainian].
- UP 1990 Ukrainskyi pravopys. (1990). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- UP 1993 Ukrainskyi pravopys. (1993). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- UP 1999 Ukrainskyi pravopys: Proyeht nainovishoi redaktsii. (1999). V.V. Nimchuk (Chief Ed.). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- UP 2019 Ukrainskyi pravopys. (2019). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].

Received: 06.03.2025

Received in revised form: 14.03.2025

Accepted: 17.03.2025

Oleksandr TARANENKO

O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine

4 Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

E-mail: oataran99@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0269-8954>

THE PROBLEM OF THE UKRAINIAN VOCATIVE: WAVERING BETWEEN PRESCRIPTIONS AND PRACTICE

In the general context of a gradual greater or lesser narrowing of the functioning of the vocative case forms in the common Slavic language space (up to their actual disappearance), in the Ukrainian language this category, although it remains one of language's distinctive features, also shows an increasing tendency towards limitation (with a combination of both internal and especially external factors – influences from the Russian language). Consequently, in already independent Ukraine, when society started paying more attention to the language issues, the problem of returning the mentioned grammatical category to full-fledged functioning also became relevant.

Within this period, one can note quite obvious increased use of vocative case forms, but this is mainly manifested in recommendations of normative sources and in the language of translated literary and film production, as well as, although to a significantly lesser extent, in the field of official communication and in texts of a high style, that is, mainly not in spontaneous (living), but in «edited» language practice. In addition, one can observe a growing tendency towards normatively unsanctioned use in nouns of the first declension with a stem ending in a hissing sounds the vocative case with the inflection -o: *магараджо, рикию, Гаркушо* etc.

The combination of two factors, normative aspirations for the consistent introduction of vocative case forms for masculine and feminine nouns in address position and the current real state of their functioning in a living language, makes the issue of the Ukrainian vocative one of the most complex in a series of linguistic phenomena that are considered «repressed» in the past and therefore need to be revived.

Keywords: vocative case in the Ukrainian language, modern Ukrainian standard language, Ukrainian linguistic purism.